

الله
شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران
حوزه علمیه کوثر علی آبادکتول

موضوع:

استقلال اقتصادی از منظر قرآن و عترت

گردآورنده:

فاطمه لکزایی، صفیه نورآبادی

پاییز ۹۷

چکیده:

نوشتار حاضر با موضوع استقلال اقتصادی از منظر قرآن و عترت بررسی شده است و برای رسیدن به اهداف از روش کتابخانه‌ای و جمع‌آوری مطالب از طریق فیش برداری استفاده شده است.

نظام اقتصادی نظام رفتاری است که افراد را در حوزه، تولید، توزیع، مصرف مشخص می‌کند هر نظامی بر پایه اهدافی شکل گرفته است.

نظام اقتصادی اسلام می‌خواهد انسان را از وابستگی به مادیات برهاند و او را در مسیر تقرب به خدا پیش ببرد. مکاتب نگرش‌هایی مختلف به موضوع اقتصادی دارند و نگرش اسلام بدان در جهت علم و عمل است که درباره آن برنامه‌ای جامع ارائه داده است که می‌توان به حرمت ربا و احتکار اشاره کرد. هدف نظام اقتصادی نیز مثل سایر نظامات اجرای عدالت است که از دیدگاه اسلام برخورداری همه افراد از حقوقی که باید از آن برخوردار باشند.

یکی دیگر از اهداف رشد می‌باشد که در تعالیم اسلام مستقیم و غیر مستقیم از آن سخن گفته شده است. آخرین هدف استقلال است یعنی جامعه نیازهای خود را بدون تکیه بر جوامع دیگر بدست آورد چون اگر در وابسته شود در امور دیگر نیز وابسته می‌شود.

معصومین به استقلال اهمیت زیادی داده‌اند آنها با گفتار و عمل خود فقر را مذمت کرده‌اند و به کار کردن تشویق کرده‌اند فرموده‌اند: هر کس رنج کار کردن نخواهد به رنج افلاس گرفتار آید که بدین ترتیب خواسته شده که در طلب روزی به دیگران احتیاجی نداشته باشد و شخصیت اجتماعی خود را حفظ کند. قرآن نیز مثل معصومین در آیاتی انسان را به کار و تلاش دعوت کرده و تلاش برای کسب روزی را در کنار جهاد فی سبیل الله قرار داده که منظور از آن این بوده که ملت فقیر و گرسنه استقلال خواهد داشت و فردی که سعی و کوشش نماید پیروز می‌شود.

خداوند با ذکر این آیات می‌خواهد بندگان کاری داشته تا با استقلال شخصیت آنان حفظ شود.

کلید واژه: نظام اقتصادی، اقتصاد، استقلال

به نام خدا

موضوع: استقلال اقتصادی از منظر قرآن و عترت

فهرست مطالب

مقدمه

۱

مفهوم شناسی

- ۱- نظام اقتصادی..... ۳
- ۲- اقتصاد..... ۴

اهداف نظام اقتصادی اسلام

- ۱- عدالت اقتصادی..... ۷
- ۲- رشد اقتصادی..... ۸
- ۳- استقلال اقتصادی..... ۹

استقلال اقتصادی از نظر اسلام

- ۱- استقلال اقتصادی از نظر عترت ۱۱
- ۲- استقلال اقتصادی از نظر قرآن ۱۳
- نتیجه..... ۱۵
- فهرست منابع..... ۱۶

نخواهد به رنج افلاس گرفتار آید» و همچنین امام باقر (ع) می‌فرمایند: «من چنانم که از مردی متنفرم که دنبال کار نمی‌روند و پشت دراز می‌کشد ولی می‌گوید خدا روزی مرا برسان و برنمی‌خیزد تا در این سو و آن سو دنبال کار بگردد و خواستار فضل خدا شود با اینکه مورچه خرد خرد از لانه خویش بیرون می‌آید تا روزی خود را بدست آورد».

امام صادق (ع) «تنبلی را دشمن کار کردن می‌دانند و می‌فرمایند: در فراهم آوردن معیشت خود تنبل مباشید که بار دوش دیگران خواهید شد.^۱ امام رضا (ع) می‌فرماید «مردمان ناگزیر باید برای طلب معاش خود بکوشند، پس طلب معاش را ترک مکن»، و همچنین در مذمت درخواست از دیگران از علی (ع) روایت شده «که هر کس در سؤالی بر روی خود گشاید، خدا در فقری را بر روی او خواهد گشود»^۲. معصومین (ع) همانطور که پیروان خود را از آفات فقر و بیکاری آگاه و آن را مذمت و آنها را تشویق به کار کردن می‌کردند همینطور نیز آنها را به شغل‌هایی راهنمایی می‌کردند و از آنها می‌خواستند از ابتدائی‌ترین وسائل برای خود پیشه‌ای فراهم کند تا محتاج دیگران نباشد و در پی سعی و تلاش آنان نیز خداوند نیز در کار آنان گشایش حاصل می‌کند که از جمله آن احادیث می‌توان به سخنی از امیرالمؤمنین (ع) اشاره کرد که فرمودند: هر که آب و خاکی بیابد و باز هم فقیر باشد خدا او را از رحمت خود دور می‌کند. یعنی کسی که آب و خاک در اختیار داشته باشد نباید فقیر بماند^۳ و همچنین هنگامی که کسی از امام صادق (ع) تقاضا کرد که دعا کند رزق و روزی او به راحتی برسد فرمودند برای دعا نمی‌کنم آنگونه که خدا به تو امر فرموده روزیت را طلب کن، یعنی با زحمت کشیدن افراد باید روزی حاصل شود و پیامبر (ص) می‌فرمایند: «هر کس زمینی دارد آن را بکارد و گرنه به برادرش بدهد»^۴ و حضرت علی (ع) نیز در نامه‌ای خطاب به مالک اشتر و حاکم مصر می‌نویسد:

«وظایف استاندار عبارتند از: جمع‌آوری مالیات آن منطقه و مبارزه با دشمن آن و به صلاح آوردن اهل آن و آباد کردن شهرهای آن»^۵ که حاکی از آن است تمامی آن بزرگواران با استفاده از چنین تعابیر و گفتارهایی قصد داشتند مسلمین را به لحاظ اقتصادی و معیشتی مستقل سازند و آنها را از فقر و نیازمندی به یگران برهانند و در واقع بدین وسیله شخصیت اجتماعی آنان نیز حفظ خواهد شد.

۱- همان، ص ۴۳۶

۲- همان، ص ۴۴۲

۳- شیخ حر عاملی، وسائل‌الشیعه، ذوی القربی، قم، ۱۳۷۸، ج ۱۲، ص ۲۴

۴- محمد کلینی، اصول کافی، قائم آل محمد، قم، ۱۳۸۵، ج ۵، ص ۷۸

۵- محمدرضا آشتیانی، نهج‌البلاغه، مدرسه امام علی ابن ابی طالب، قم، ۱۳۸۶، ص ۶۷۸

۲- از منظر قرآن:

قرآن کریم کتاب آسمانی و ثقل اکبر، میراث پیامبر عظیم الشان اسلام که خداوند آن را برای انسانها بر روی زمین به امانت گذاشت و آن را منع فیوضات الهی قرار داد و تمام برنامه‌های مورد نیاز انسان را در آن قرار داد تا هر کس به مقدار ظرفیت وجودی خود از آن بهره ببرد^۱ یکی از برنامه‌هایی که در قرآن آمده بحث طلب روزی و استقلال اقتصادی می‌باشد.

قرآن در آیات مختلف انسان را به کار و تلاش دعوت می‌کند و می‌فرماید: «و اقيموا الصلوه و اتوا الزكاه و اقربوا الله قرضا حسنا و ماتقدموا لانفسكم من خير تجدوه عند الله هو خيرا و اعظم اجرا و استغفروا الله ان الله غفور رحيم^۲». در تفسیر این آیه آمده که تلاش برای زندگی در کنار (جهاد فی سبیل الله) قرار داده، و این نشان می‌دهد: اسلام برای این موضوع اهمیت زیادی قائل شده است چرا چنین نباشد در حالیکه یک ملت فقیر، گرسنه و محتاج به بیگانه، هرگز استقلال، عظمت و سربلندی نخواهد یافت و اصولا جهاد اقتصادی، بخشی از جهاد با دشمن است. عبدالله ابن مسعود یکی از مفسران قرآن نقل می‌کند: هر کس متاعی را به یکی از شهرهای مسلمانان ببرد و زحمات خود را در این راه برای خدا محسوب دارد، سپس آن را به قیمت عادلانه آن روز بفروشد، چنین کسی در پیشگاه خدا به منزله شهیدان است سپس این جمله را از آیه آخر سوره مزمل را به عنوان شاهد تلاوت کرد: «و آخرون يضربون فی الارض^۳».

قرآن انسان را به کسب روزی و تلاش در راه آن دعوت می‌کند «و اوحى ربك الى النحل اخذی من الجبال بیوتا و من الشجر و مما معشون» و «و ثم کلی من کل الثمرات فاتلکی مثل ربک ذللا یخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فیه شفاء لایه لقوم یتفکرون^۴».

یعنی انسانها از نظر استعداد و مواهب خدادادی را با هم متفاوتند ولی آنچه پایه اصلی پیروزی‌ها را تشکیل می‌دهد تلاش و سعی و کوشش انسان است و کسانی که سخت‌کوش‌ترند پیروزند و کسانی که تنبل‌ترند محروم‌ترند به همین دلیل قرآن بهره انسان را متناسب با سعی او می‌شمرد و صریحا می‌گوید «و ان لیس للانسان ما سعی» و در این میان کار بستن اصول تقوا درستکاری و امانت و قوانین الهی اثر فوق‌العاده‌ای دارد و در نتیجه اگر نظام حاکم بر اقتصاد جامعه، نظام تقوا و درستی و پاکی و انفاق باشد بی‌شک چنین جامعه‌ای نیرومند و سربلند خواهد شد اما اگر نظام استثمار و تقلب و تجاوز و فراموشی کردن دیگران باشد چنین جامعه‌ای از نظر اقتصادی نیز عقب مانده خواهد بود و رشته‌ی زندگی مادی آنها نیز متلاشی می‌گردد و حتی دستورات داده شده است که مسلمین صبح هر چه زودتر از خانه خارج

۱- محمد سلیمانی، اصول و روشهای حفظ قرآن، هاجر، قم، ۱۳۸۸، ص ۱۵

۲- قرآن مجید سوره مزمل، آیه ۲۰

۳- آیه اله مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، قم، ۱۳۸۶، ج ۲۵، ص ۲۰۵

۴- قرآن مجید سوره نحل، آیه ۶۸ و ۶۹

شوند و به دنبال تلاش برای زندگی بروند^۱ و همچنین در آیاتی مردم را به پرورش دام و کشاورزی می‌خواند «والخیل و البغال و الحمیر لتركبوها و زینته و یخلق مالا تعلمون^۲» این مسئله در جامعه امروزی نیز نمود پیدا می‌کند حتی امروز هم که دستگاه‌های تولیدی، ماشینی آنقدر گسترده شده که همه چیز را تحت الشعاع قرار داده باز دامداری و کشاورزی مهم‌ترین بخش تولید زندگانی انسان را تشکیل می‌دهد، چرا که می‌دانم پایه اصلی تغذیه در این دو قسمت نهفته شده و به همین دلیل رسیدن به حد خودکفایی در قسمت دامداری و کشاورزی نه تنها ضامن استقلال اقتصادی است که استقلال سیاسی نیز تا حدود زیادی به آن مربوط است. بنابراین جای تعجب نیست که تمام ملت‌های دنیا سعی می‌کنند که صنعت کشاورزی و دامداری خود را تا سر حد امکان توسعه دهند و از صنایع مدرن برای این توسعه کمک گیرند برای مثال کشوری مثل روسیه برای رفع نیازمندی‌های خود در این زمینه ناچار است با دادن امتیازهای سیاسی دست نیاز خود را به سوی کشورهایی که درست در قطب مخالف‌اند دراز کنند به همین جهت اسلام و تعلیمات حیات آفرین آن اهمیت زیادی به مسئله دامداری و کشاورزی داده شده است و با استفاده از هر فرصت مسلمانان را تشویق نموده است.^۳

قرآن کتابی است که هدایت و سعادت بشریت را به عهده دارد. آیات ذکر شده دال بر این است که خداوند متعال می‌خواهد بندگان کار و پیشه‌ای داشته باشند و برای آن سعی و تلاش کنند که نمونه‌ای از آن در دامداری و کشاورزی ارائه داده است و مقصود نهایی نیز این بوده که بندگان به یکدیگر محتاج نشوند و در طلب روزی به سوی یکدیگر دراز نکنند و در واقع استقلال اقتصاد داشته باشند.

۱- آیه اله مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، قم، ۱۳۸۶، ج ۱۱، ص ۳۱۸

۲- قرآن مجید، سوره نحل، آیه ۸

۳- آیه اله مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، قم، ۱۳۸۶، ج ۱۱، ص ۶۸

نتیجه:

خداوند همه سرمایه‌های موجود در زمین را در خدمت انسان قرار داده است و نظام اقتصادی چگونگی استفاده از مصرف این سرمایه‌ها را با توجه به قوانین و ضوابطی که دارد در چاقوب دین مشخص می‌کند با توجه به اهداف ذکر شده نظام اقتصادی یعنی عدالت، رشد، استقلال...، معلوم می‌شود که در نظام اسلام نیز مثل سایر برنامه‌های آن سعی شده وسایل آرامش و رفاه زندگی مادی انسان تامین شود تا انسان در سایه آن به بندگی و طاعت خدا بپردازد.

تمامی این اهداف نیز با عمل به فرامین و رهنمودهای ذکر شده در نظام اقتصادی اسلام عملی است. این دستورالعمل‌ها و رهنمودها برگرفته از تقلید یعنی کلام گهربار قرآن و سخنان معصومین می‌باشد که کلام این بزرگواران نیز برگرفته از دستورات خداوند سبحان می‌باشد.

فهرست منابع:

- ۱- قرآن مجید
- ۲- سید رضی، آشتیانی، محمدرضا، نهج البلاغه، مدرسه امام علی ابن ابیطالب، قم، ۱۳۸۶
- ۳- آثار موضوعی تبیان، خودباوری و خودکفایی از دیدگاه امام خمینی (ره)، موسسه تنظیم آثار امام خمینی (ره)
- ۴- سید حسین اسحاقی، مبانی و راهبردهای جهاد اقتصادی، هاجر، قم، ۱۳۹۰
- ۵- پورمند، محمد کرمی، محمد، مبانی فقهی، اقتصاد اسلامی، سازمان مطالعه و تدوین کتب انسانی، قم، ۱۳۸۵
- ۶- حکیمی، محمد، الحیاه، دلیل، قم، ۱۳۸۵
- ۷- سلیمانی، محمد علی، اصول و روشهای حفظ قرآن، هاجر، قم، ۱۳۸۸
- ۸- عاملی، حر، وسائل الشیعه، ذوی القربی، قم، ۱۳۷۸، ج ۱۲
- ۹- کلینی، محمد، اصول کافی، قائم آل محمد، قم، ۱۳۸۵، ج ۱۲
- ۱۰- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامی، قم، ۱۳۸۶، عج ۲۵، ج ۱۱
- ۱۱- موسویان، سید عباس، کلیات نظام اقتصادی اسلام، نصایح، قم، ۱۳۸۰
- ۱۲- مطهری، مرتضی، نظری به نظام اقتصادی اسلام، صدرا، قم، ۱۳۷۲
- ۱۳- هادی تهرانی، محمد، مکتب و نظام اقتصادی اسلام، موسسه فرهنگی خانه خرد، قم، ۱۳۷۸